

– 3 ամաց՝ երրորդեցան եւ յուրեցան աստ ի Կ. Պոլիս խնդիրքն Պալա-
տէնիական եւ կաթողիկոսական :

Ոչ էր հարկ կազմելոյ ի նորոյ ղխորհրդարանական Յանձնաթո-
ղով կաթողիկոսական առ ի տալ քննել դարձեալ զխնդիր Պալատէ-
նիոյ, ցորչափ ունէր Երեսփ. Ընդհ. Ժողով առաջի աչաց զտեղեկա-
գիր եւ զընտրական զորոշումն իւր որ ի 1866 թուականի, յորում ար-
ժան էր յարատեւել մնալ հաստատապէս եւ մի՛ երբեք տալ առիթ փո-
փոխամտութեանց : Այլ սակայն տարօրինակ իմն ըմբռնմամբ եւ ուղ-
ղութեամբ կազմեաց Ընդհ. Ժողովն զլիազօր Յանձնաթողով կաթո-
ղիկոսական, որ բանակցեալ ընդ ուսական դեսպանատան Կ. Պոլ-
սոյ՝ պատրաստէր զնոր շաւիղ ղիւանաղիտական (°) եւ զծրագիր :

Իսկ ուսական կառավարութիւն գողցես ռնչս արարեալ ի հե-
նուկս մեզ ձեւացուցանէր ի միոյ կողմանէ համակերպել բանակցու-
թեանց որ ընդ ուս դեսպանատուն, եւ միւսմէ հնարէր զնոր մեքե-
նայութիւնս, միանգամայն հրահանգէր ղկովկասեան կառավարու-
թիւն եւ զՍինոդ Ս. Էջմիածնի ընդդէմ Ազգ. Երեսփ. Ժողովոյ եւ
Պատրիարքարանի Հայոց Կ. Պոլսոյ :

Ինեմք աստ յապացոյցս բանից մերոց զպատճէն պաշտօնադրոյն
ուղղելոյ յանուն Սինոդի ի Կովկասեան Կառավարութենէ ի 14-ն Օ-
գոստոս 1883, ընդ համարաւ 143, յորոյ ի ճակատու եղեաց է Քօն-
վիտեմցեալնոյէ (խոստովանաբար) :

« Նախարարութիւն Ներքին Գործոց վերադարձուցանելով առ
« իս զերիս ծրագիրս աղդարարողական հրովարտեալաց (չըջարեա-
« կան–ծանուցադրոց) առաքելոց ի Սինոդէն ի նախկին գլխաւոր կա-
« ռավարութիւն կովկասեան ընդ գրութեամբ ի 1 Ապրիլի սոյն ամի
« թ. 23, հաղորդէ, թէ նկատմամբ այսոցիկ հրովարտեալաց եւ առ-
« հասարակ կարգին առաջիկայ ընտրութեան Պատրիարք Կաթողի-
« կոսի Ամենայն Հայոց՝ պարտին կատարել հետեւեալ պայմանք.–
« 1. Առ ի մասնակցելոյ յայսմիկ ընտրութեան պահանջել ի վերայ
« ճիշդ հիման 917 եւ 918 յօդ. ա. մասի ԺԱ. հատորոյ օրինաց գառա-
« քումն պատուիրակաց յիւրաքանչիւր վիճակէ Թուրքիոյ, կամ թէ՛
« ի դէպս անհնարաւորութեանց նոցա ներկայանալ առ նախանշա-
« նակեալ ժամանակն, տացին նոցա իրաւունք յայտնելոյ քրաւոր
« ղկարծիս իւրեանց, հասուցանելով զայնոսիկ պատասխանիս անմի-
« ջապէս ի Սինոդն Էջմիածնի : – 2. Զաղդարարողական հրովարտա-
« յիւրոն Էջմիածնի պարտ է առաքել յիւրաքանչիւր արտասահման վի-
« ճակաւոր Առաջնորդաց, չառնելով բացառութիւն վասն Հայոց

« Թուրքիոյ, որպէս յառաջ կատարէր, առաքելով զայսպիսի հրո-
 « վարտակա առ Պատրիարքս Կ. Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի: - 3. Առա-
 « քումն առանձին հրովարտակի առ Ազգ. Ժողովն Հայոց Կ. Պոլսոյ
 « չէ համապատասխան ճիշդ մտաց 916 յօդ. Ա. Մասի ԺԱ. հատ. օ-
 « բինաց, նախ՝ զի դիմելն Սինոդի առ նոյն Ժողովն իբրեւ առ ներկա-
 « յացոցիչ Հայոց Թուրքիոյ՝ ապաքէն աւելորդ իմն է, ունելով ի
 « նկատի դայն, զի Ժողովն այն դտանի ընդ նախադահութեամբ Պա-
 « տրիարքին Կ. Պոլսոյ, որ ընկալցի զառանձին ազգարարական հրո-
 « վարտակ. ըստ այնմ ի հրովարտակի՝ անդ ի բաց բարձցի յօդուա-
 « ծըն, յորում ցուցեալ է առանձին բանակցութիւն Սինոդի առ Ազ-
 « գային Ժողովն Կ. Պոլսոյ յաղագս ընտրելոյ զաշխարհական պատ-
 « դամաւորն: Յետ այնորիկ ի նոյն հրովարտակի հարկ է յիշել սակս
 « առաքելոյ զառանձին աշխարհական պատգամաւոր ի վիճակէն Կ.
 « Պոլսոյ, ըստ նմին օրինակի, որպէս բացատրեալ է ի ծրագրի ծա-
 « նուցողական հրովարտակի որ առ ի վիճակաւոր Առաջնորդս: - 4.
 « Ի կանոնաց ի վեր անդր յառաջ բերելոց, 916 յօդ. կարեւոր է Թոյ-
 « լատրել բացատրութիւն վասն պատուաւոր Դասու Հայոց ի Հնդկիս,
 « ըստ որում այնոքիկ Հայք համաթուին ընդ պարսկական վիճակին
 « Ասպահանայ, որ ըստ օրինի ունի իրաւունս առաքել յէջմիածին
 « դմի միոյն աշխարհական պատգամաւորի: Եւ ի դէպս ընտրութեան
 « ի Պարսկաստան, Հնդկարնակ Հայք ոչ կարեն ապաքէն մասնակ-
 « ցել ընտրութեան Պատրիարք Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց: Ուս-
 « տի Սինոդն Էջմիածնի բացի հրովարտակէ յանուն վիճակաւորի
 « Ասպահանայ՝ պարտ է դիմել առ պատուաւոր անդամս Հնդկահա-
 « յոց առանձին ազգարարական հրովարտակաւ (չըջաբերականաւ)՝
 « հրաւիրելով զնա (զնոսա) ընտրել ի միջոյ իւրեանց զառանձին աշ-
 « խարհական պատուիրակս առ ի մասնակցել ի պատրիարքական ըն-
 « տրութիւն՝ նախապայտնելով զայնմանէ եւ վիճակաւոր Առաջնոր-
 « դին Ասպահանայ: - 5. Առաքեալ ի Սինոդէն ի ծրագրի ազգարա-
 « րական հրովարտակաց առ Առաջնորդս Ռուսիոյ «պարսկական վի-
 « ճակաց, ի միջի այլոց, յանձնի նոցա անմիջական բանակցութիւն
 « ընդ նահանգապետաց նահանգաց, որպիսի ցուցումն կարէ վերաբե-
 « լել միայն առ վիճական Ռուսաստանի: - 6. Ի ծրագրիսն ազգարա-
 « րական հրովարտակաց առ Պատրիարքն Կ. Պոլսոյ եւ առ Առաջնոր-
 « դըն վիճակաց չէ յիշատակեալ ինչ դտուեալն նոցա 917 յօդուածով
 « ԺԱ. հատ. օրինաց՝ իրաւանց կարգելոյ զհոգեւոր պատգամաւորս,
 « փոխանակ անձամբ զալոյ յէջմիածին:

« Առաքելով ընդ սմին զծրագրին ծանուցողական հրովարտա-
 « կաց առ Պատրիարքն Կ. Պոլսոյ եւ առ վիճակաւոր Առաջնորդս

« որբազրեալս կարմրագոյն մեղանաւ համաձայն 3, 5 եւ 6 յօդուա-
« ծոց ունիմ պատիւ խնդրել ի Սինոդէդ .

« Ա. Յետ պատրաստելոյ ըստ առաքեալ օրինակին զծանուցողա-
« կան հրովարտակա առ Առաջնորդս վիճակաց ի Ռուսաստան, ա-
« ռաքել զայնս որոց հարկն է, անմիջապէս յինքննէ :

« Բ. Կազմել հրահանգեալ ի վեր անդր բացատրեալ ցուցմամբք
« զառանձին հրովարտակա Պատրիարքին Երուսաղէմի՝ անկախ զԿոս-
« տանդնուպոլսոյն, Առաջնորդաց արտասահման վիճակաց եւ պատ-
« լաւոր Դասու Հայոց ի Հնդկաստան, եւ այսոքիկ հրովարտակք,
« հանդերձ հրովարտակալ յանուն Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ հաղոր-
« դել բացաւ կնքով ի ձեռն ղիւանատան իմոյ, ի նախարարութիւն
« Ներքին Գործոց, վասն առաքելոյ որոց հարկն է, ի ձեռն դեպաւ-
« նութեանց մերոց :

« Ընդ սմին պարտ համարիմ յարակցել, զի ցուցումն թէ յանուն
« որո՞ց յակննէ յանուանէ վիճականոց Առաջնորդաց Թուրքիոյ պար-
« տին դու պատրաստեալ ծանուցողական հրովարտակք, յաւելից հա-
« ղորդել Սինոդի յետ այսր» :

Ստորագրեալ էին զսոյն այս թուղթն կովկասեան կառավար-
չապետ Գեներալ-Ատիւղանտ իշխան Դօնդուկով Կորսակով, եւ կա-
ռավարիչ ղիւանատան ըստ քաղաքական մասի գեներալ (ժէնէրալ-
գօրավար) մայեօր Շէպէլէվ :

Առ ի մատնացոյց լինել այլ եւ այլ խարդաւանութեանց, քսու-
թեանց, ղեղծմանց, զանցառութեանց օրինաց եւ դրդողութեանց ոռ-
սական կառավարութեան ի Կ. Պոլիս, ի Հնդիկս, եւ ի Ս. Էջմիա-
ծին, ուչ ետեալ գլխաւորապէս երկպառակել զՀայս, հարուածել
զԱղգ. Սահմանադրութիւն եւ զԵրեսի. Ժողով Հայոց Թուրքիոյ իբր
ի հակակշիռ Պալաթէնիոյ, հանդերձ այլովքն, յաւելաք զնել ամբող-
ջութեամբ զթուղթ, որպէս ղիցուք եւ զայլս ընդ պատասխանեաց
Սինոդի :

Յետ այսորիկ ընկալեալ Սինոդի եւ զցուցակն խոստացեալ, կաղ-
մեաց զօրագիր եւ պատասխանեաց կառավարութեան ըստ այսմ օրի-
նակի, պաշտպանեալ ղեղանակ մասնակցութեան Հայոց Թուրքիոյ եւ
Երեսի. Ժողովոյ ի Կաթ. ընտրութիւն որ ի 1866 թուականի :

« . . . ի Սինոդիս լուան դգրութիւն կառավարչապետին քաղա-
« քական մասին յայսկիոյս Կովկասու ի 21 Սեպտեմբերի տարւոյս թ.
« 291, որով ի յաւելուած դրութեան իրոյ 114 անցեալ Օգոստոսի թ.
« 143, հաղորդէ, թէ ի վիճակացն Տաճկաստանի ծանուցողական հը-

« բուլարտակը պարտին պատրաստեալ լինել մի միայն վասն այնոցիկ ,
 « որոց ծանուցեալը են իրաւունք ձայնի յառաջին ընտրութիւն Պա-
 « տրիարք կաթողիկոսաց ամենայն Հայոց , այսինքն 45 վիճակաց
 « պատրիարքութեանց Կ . Պոլսոյ , (ի թիւ որոց վիճակին Կարուց միա-
 « ւորելոյն ընդ մերոյ տիրապետութեամբն , եւ որպէս յայտնի է Սի-
 « նոդին ի գրութեանց Գեներալ Լէյտենանտ Ստարասելսքոյ ի 21
 « Փետրվարի այսր ամի թ . 98 , մնացելոյն ժամանակաւորապէս ի-
 « բաւամբ ինքնուրոյն վիճակի) , նոյնպէս եւ վասն Պատրիարքին ե-
 « բոլորէմայ , ցուցակ ամենից այնոցիկ վիճակաց ընդ սմին առա-
 « քի , բայց դատելով ըստ տեղեկութեանցն ժողովելոց ի նախարա-
 « րութեանցն Արտաքին Գործոց՝ ի թիւս վիճակաց Հայոց Տաճկաս-
 « տանի գոյ եւ այնպիսի վիճակ անուամբ եւ եթ , որ չունի զհոգեւոր
 « վարչական երկիրս , այլ ամփոփեալ է միում եւ եթ վանս , վանա-
 « հայր որոց Եպիսկոպոսն կամ Արքեպիսկոպոսն կրէ՝ զպատուաւոր
 « կոչումն վիճակաւոր Առաջնորդի : Ակն յայտնի է , զի այնպիսի վի-
 « ճակաց , որպէս անհամապատասխանողաց պահանջման 917 յօդ-
 « ւածոյ Ա . Մասին ԺԱ . հատորոյ օրինաց (ի վերայ հիման որոյ յիւ-
 « բաքանչիւր վիճակէ պարտ է առաքեալ լինել յընտրութեան Կաթո-
 « ղիկոսի աշխարհական պատգամաւորի) , ոչ կարէ ճանաչեալ լինել
 « իրաւունք ձայնի , ըստ այսմ խնդրէ ի Սինոդէս յայսպիսի դէպս ,
 « եթէ դրականապէս յայտնի է նմին գոյութիւն ի թիւս վիճակաց Հա-
 « յոց Տաճկաստանի այնոցիկ , որք ըստ բացատրեալ ի վեր անդր
 « հիման չունին զիրաւունս մասնակցելոյ յընտրութիւն Պատրիար-
 « քաց , ցուցանել զայնպիսի վիճակս , առաքելով ի միեւնոյն ժամա-
 « նակի ի դիւանատուն Նորին Պայծառապալուութեան զծանուցողա-
 « կան հրովարտակս (զչըջարեքականս Սինոդի իմա) յանուն բոլոր
 « վիճակաւոր Առաջնորդաց Հայոց արտասահմանից , եւս եւ պատուա-
 « ւոր դասուց հասարակութեան Հնդկաստանի : ՀՐԱՄԱՅՆՅԵՆ : Հա-
 « մաճայն ցուցակի առաքելոյ ընդ վերոյիշեալ գրութեան կառա-
 « վարչապետին յայսկոյս Կովկասու պատրաստել զծանուցողական
 « հրովարտակս որպէս յանուանս վիճակաւորաց Հայոց Տաճկաստա-
 « նի , Պարսկաստանի , Հնդկաստանի եւ պատուաւոր դասուց ժողո-
 « վրդականաց Հայոց Հնդկաստանի , նոյնպէս եւ յանուն վիճակա-
 « ւորաց Հայոց Աղթամարայ եւ Սսոյ (իմա Կիլիկիոյ) , որք ի բաց
 « թողեալ են ի ցուցակէն յայնմանէ , եւ առաքելով առ Նորին Պայ-
 « ծառապալուութիւն՝ խնդրել ի միասին ընդ միւսոց Առաջնորդաց
 « Տաճկաստանի հասուցանել տալ զայնպիսի ծանուցողական հրո-
 « վարտակս եւ Առաջնորդաց Հայոց Սսոյ եւ Աղթամարայ վիճակաց ,
 « որք չէին նշանակեալք յառաքեալ ի նմանէ ի ցուցակին , յաւելլով

« ի գրութեան Սինոդիս առ Նորին Պաշտօնաւարացութիւն, նախ՝ թէ
 « վիճակքն Հայոց Սասոյ եւ Աղթամարայ միշտ ճանաչելով զիրաւա-
 « սութիւնս Կաթողիկոսաց Սրբոյ Էջմիածնի՝ մասնակցեալ են յա-
 « մենայն ընտրութիւնս Կաթողիկոսաց, եւ եթէ յայս նուազ ոչ
 « ընդարձակեացին նոցա իրաւունք ընտրութեան եւ ձայնի ի համա-
 « գումար ժողովի Պատգամաւորաց Հայոց կամելոց յընտրութիւն
 « Հայոց Կաթողիկոսի Ազգիս, նախ զի Կաթողիկոսն Էջմիածնի ոչ
 « կարէ կրել զտիտղոսն Ամենայն Հայոց, եւ երկրորդ՝ գուցէ վերա-
 « գրելով զայն ինքեանց ի խորթութիւն՝ անջատեցին ի միայօդ կա-
 « սոյ սիրոյ միութեան եւ հնազանդութեան Կաթողիկոսացն Էջմիա-
 « ծնի, եւ այսու յարուցանելով զտրտունջ եւ զանբաւականութիւնս՝
 « սլատճառեցին զբարոյական վնաս Պատրիարքին Էջմիածնի, հա-
 « կառակ հոգւոյ (°) օրինաց օրհնաբանեալ կայսրութեանն Ռու-
 « սիոյ, որ յամենայն ժամ ցանկայ, զի ամենայն Հայք՝ որք ընդ
 « տիրապետութեամբ զանազան տէրութեանց՝ ունիցին զսէր եւ ըզ-
 « կապ միութեան (°) ընդ Կաթողիկոսութեանն Էջմիածնի, եւ ունե-
 « լով առ նա զհամակրութիւն՝ նախապատիւ ծանիցեն զիրաւասու-
 « թիւնս նորին՝ վայելելով զսէր եւ զմիութիւն ընդ հովանաւորու-
 « թեամբ նախամեծար Արարատեան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի:
 « Եւ երկրորդ՝ զի եթէ հնար իցէ զծանուցողական հրովարտական Սի-
 « նոդիս հասուցանել եւ բաժանել տալ ի վերայ վիճակաւորաց Հա-
 « յոց Տաճկաստանի ընդ ձեռն Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ, որպէս եւ ե-
 « ղեալ է յամս առաջին մինչեւ ցարդ. վասն զի Պատրիարքն Հայոց
 « Կ. Պոլսոյ՝ գոլով ներկայացուցիչ ի կողմանէ Կաթողիկոսացն Էջ-
 « միածնի ի միջի Տաճկահայոց, եւ ընկալնով զեկեղեցական հրա-
 « հանդութիւնս ի Կաթողիկոսաց Էջմիածնի, հրատարակեալ են ժո-
 « ղովրդեան Հայոց Տաճկաստանի, եւ Տաճկահայք եւ Առաջնորդք
 « նոցին, ընդ ձեռն Պատրիարքաց Կ. Պոլսոյ, ստանալով զկոնդակս
 « օրհնութեան եւ եկեղեցական բարեկարգութեան՝ առանձին իմն
 « սիրով եւ ակնածութեամբ վերաբերեալ են թէ առ Պատրիարքն եւ
 « թէ առ Կաթողիկոսն Էջմիածնի, եւ եթէ ծանուցողական հրովար-
 « տակքն ընդ ձեռն Պատրիարքին ոչ բաժանեցին ի վերայ առաջնոր-
 « դաց ենթարկելոց տեսչութեան Պատրիարքին՝ նսեմանայ յարգ եւ
 « համարումն նորին յաչս ժողովրդեան, որպէս եւ կարգն իսկ պա-
 « հանջէ, եւ առյապապ ծագեցին անախորժ հետեւանք ի վնաս
 « Սրբոյ Էջմիածնի եւ ընդհանուր հոգեւորականութեան Հայոց:»

Ստորագրեցին զայս օրագիր Սինոդի տեղակալ ատենապետի
 Մկրտիչ Արքեպոսոս. անգամք՝ Մեսրոբ Եպ., Յովակիմ Եպ., Ներ-
 սէս Եպ. եւ Գրիգոր Եպ.: Եպիսկոպոսն Երեմիա զլացաւ դնել զստո-

րազրութիւն իւր երկուցեալ ի ուսն կառավարութենէ եւ ի Պրօքու-
րէօր Նիկողոս Տէր Յովսէփեանցէ :

Կովկասեան կառավարութիւն թուլացաւ սակաւութեամբ, միանգա-
մայն սրտմտեալ եւ շուարեալ ետ Սինոդի զսլտասխանի հակասական,
որում փոխանակեաց Սինոդ ի մասնէ զայս օրինակ: Պատճառ դրե-
լոյն ի մասնէ կառավարչականէ առանց սինոդական օրադրութեան
էր այս, զի Պրօքուրօրն հակառակէր եւ ոչ էր հնար փութով պա-
տասխանելոյ, վասն որոյ ըստ այսմ զիւրացուցին զայս: *)

« Ի դիւանատուն կառավարչապետի քաղաքական մասին յայս-
« կոյս Կովկասու: »

« Առ գրութիւն դիւանատանդ ի 27 Հոկտ. թ. 4900, Սինոդս պա-
« տիւ ունի ծանուցանել: »

« Նախ՝ թէ ծանուցողական հրովարտակքն յանուն վիճակաւոր
« Առաջնորդացն Հայոց Ատրպատականի եւ Հնդկաստանի սխալմամբ
« առաքեալ են արդէն ի Սինոդէս ուղղակի առ նոյն Առաջնորդան յ30
« Սեպտ. տարւոյս ընդ համարօք 3155 եւ 3156, ընդ միւս հրովար-
« տակաց յանուն վիճակաւոր Առաջնորդաց Ռուսաստանի: »

« Երկրորդ՝ թէ զմասնակցութիւն եւ զիրաւունս ձայնից վիճա-
« կաց Կաթողիկոսութեանցն Սսոյ եւ Աղթամարայ յընտրութեան
« նորոյ Պատրիարք Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց՝ Սինոդս զկնի ու-
« չադրութեամբ ընթեռնելոյ զքաղուած տեղեկութեանց, յարադրեա-
« լըն ի վերադասեալ գրութեան դիւանատանդ, ճանաչէ ըստ ամե-
« նայնի իրաւացի եւ անհրաժեշտ, ըստ փաստիցն եւ ըստ հիմանցն
« ընդարձակօրէն բացատրելոյ ի գրութեան Սինոդիս յ30 սեպտ.
« տարւոյս՝ ընդ համարաւ 3161, եւ համաձայն բարձրագոյն բարե-
« հաճութեան որ յաղագս կատարելոյ զընտրութիւն նորոյ Պատրի-
« արք Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց ըստ օրինակի ընտրութեան
« արարելոյ յամին 1866՝ յայտնելոյ ի նախարարէ Ներքին Գործոց
« պարոն կառավարչապետին Կովկասու եւ ի Նորին Պայծառափայ-
« լութենէ Սինոդիս յ30 Դեկտ. անցեալ ամի թ. 784: »

« Երրորդ՝ թէ թէ եւ Սինոդս օրադրութեամբ իւրով ի 16 Սեպտ.
« 1866 ամի որոշեալ էր ընդունել միայն զ45 վիճակս Հայոց Տաճկաս-
« տան: »

*) Կարևոր մասն սինոդականաց, որպէս եւ ազդեցիկ պատգամաւորք կաթ. Ընտր.
Ժողովոյ խնդրին եւ առնուին յաճախ զկարծիս մեր, ցորչափ գտանէաք ի Ս. Էջ-
միածին մինչեւ ցկեբը 1885 բուսականի, յորում միջոցի ուս. կառավարութիւն
ի գաղտնի բիւլադրէր որոց հարկ էր հեռացուցանել այլեւս գմբք ի Ս. Էջմիածնէ:

« տանի ի դործ ընտրութեան Կաթողիկոսին Գէորգայ, սակայն
 « հոգեւորական եւ աշխարհական պատգամաւորք կարգեալք ի կող-
 « մանէ Տաճկահայոց, ըստ հրահանգութեանց տուեցելոց նոցա
 « յայնժամեան Պատրիարքէն Կ. Պոլսոյ եւ Աղգային ժողովոյ տեղ-
 « լոյն՝ պնդեալ ցուցեալ են ի ժամ ընտրութեան զՅ վիճակս, առ
 « որ ոչ ընդդէմադրեալ միւս պատգամաւորաց եւ յայնժամեան ան-
 « դամոց Սինոդին՝ ստորագրեալ են յընտրողական թերթին եւ այն-
 « պէս բարձրագոյն հրովարտակաւ հետեւեալ է հաստատութիւն
 « հանգուցեալ Կաթողիկոսին Գէորգայ, որով հաւաստեալ որոշե-
 « ցաւ եւ ճանաչեցաւ ճշմարտութիւն գոյութեան ԵՅ վիճակաց կամ
 « 130 ձայնից վասն Հայոց Տաճկաստանի յընտրութեան Պատրիարք
 « Կաթողիկոսաց ամենայն Հայոց, եւ ինքն ըստ ինքեան ոչնչացաւ
 « յիշատակեալ եղբակացութիւն Սինոդի, որ չունէր եւ չունի եւս զի-
 « բաւունս ի բաց թողլոյ զայնոսիկ նորոգ կազմակերպեալ եւ հաս-
 « տատեալ վիճակսն Հայոց Թուրքիոյ, գոյութիւն որոց յայտնի է
 « Սինոդիս եւ Կաթողիկոսին Էջմիածնի, ըստ ամենայնի համաձայն
 « ցուցմանց գծադրելոց ի վերջնոյս հաղորդագրութեան նախկին գըլ-
 « խաւոր կառավարութեան փոխարքային Կովկասու յ9/11 Օգոստոսի
 « 1866 ամի թ. 180 :

« Զորրորդ՝ թէ հակառակ տեղեկութեանց գտանելոց ի գործս
 « գլխաւոր կառավարութեան՝ Հայկազունք Տաճկաստանի, որպէս
 « երեւի ի գործոց Սինոդիս, մասնակցեալք են ընտրութեանց ոչ մի-
 « այն Կաթողիկոսացն Մատթէոսի եւ Գէորգայ, այլ եւ Ներսիսի եւ
 « նախորդաց նորին, բաց ի Յովհաննէ :

« Եւ հինգերորդ՝ թէ Սինոդս ի վերջնոյս ծանուցողական հրո-
 « վարտակի յանուն Պատրիարքին Հայոց Կ. Պոլսոյ, վերադարձու-
 « ցելոյ սմին ընդ յիշատակեալ գրութեան դիւանատանդ, արդէն գը-
 « ծագրեալ է, թէ Սինոդս զհրովարտակս յանուն Առաջնորդաց Հա-
 « յոց Տաճկաստանի առաքէ առ Նորին Ամենապատիւ Սրբազնու-
 « թիւն վասն հասուցանելոյ ըստ պատկանելութեանց : Ուստի ըստ
 « այնմ զյիշեալ հրովարտակն Սինոդս վերադարձուցանէ ի դիւանա-
 « տունդ վասն յետագայ տնօրինութեան :

« Եւ զի մոռացմամբ թողեալ են ի Սինոդիս չորս այլեւս հրո-
 « վարտակք յանուն Առաջնորդացն Յովսէփի, Դամասկոսի, Բէյրութ-
 « թի եւ Կիւրոսի, վասն որոյ Սինոդս պատիւ ունի ընդ այսմ առաքել
 « եւ զայնոսիկ հրովարտակս ի լրումն գրութեան իւրոյ յ30 սեպտ.
 « տարւոյս ընդ համարաւ 3161, հանդերձ ճիշդ ցուցակաւ վիճա-
 « կացն Հայոց Տաճկաստանի ի տեղեկութիւն դորին, որով ընդ ա-
 « մենայն թիւ առաքեալ հրովարտակաց (չըջաբերականաց) լինին

« 64, եւ ընդ հրովարտակին որ յանուն Առաջնորդին Կարսի, արդէն
« ի Սինոդէս ուղղակի առ նա յղելոյ ի թիւս վիճակաց Ռուսիոյ՝ 65
« որ է իսկական թիւ վիճակաց Հայոց Տաճկաստանի: յ31 Հոկտ.
« 1883. թ. 3484»:

Ստորագրեալ են զայս անդամք Սինոդի Մկրտիչ Արքեպս., պաշտօնակատար տեղակալի, եւ Եպիսկոպոսունք Մեսրոբ, Յովակիմ, Երեմիա, Ներսէս եւ Գրիգոր: (Առ պակասութեան երկուց անդամոց՝ պակասին ստորագրութիւնք առ ի լրացուցանել զութն անդամս):

Սոյն այս քաջասիրտ գրութիւն եւ պատասխանի որչափ բերէր զմեծ պատիւ յայնժամեան անդամոց Սինոդի (թէեւ էին անձինք ողորմելիք), նոյնչափ յաւելոյր զչիտթութիւն եւ զզայրոյթ ուսական կառավարութեան: Յաւիմք յոյժ, զի պակասէր համերաշխութիւն եւ ներդաշնակութիւն ի պաշտօնական շրջանակի Հայոց ի Կ. Պոլիս:

Ըստ որում Կաթ. Յանձնաժողովն Երեսի. Ժողովոյ (1883) փոխանակ շարունակելոյ զուղղութիւն 1866 թուականի, եցոյց զփոփոխամտութիւն ընդ պատրուակաւ բարեփոխութեան եւ ծրագրեաց զնոր ուղղութիւն հակասական: Իսկ պատրիարք Ներսէս Արքեպս. վարժապետեան, պատրուակեալ զտկարութիւն անձնական, մեկուսացեալ էր ի տուն իւր ի Խասգիւղ եւ լուռ եւ եթ կայր, եւ ի միւսմէ կողմանէ, զգուշանայր ի խարդաւանութեանց ներքնոց եւ արտաքնոց:

Ժամ է արդ արձանագրել աստ զտեղեկագիր լիազօր Կաթ. Յանձնաժողովոյ, զոր մատոյց Ազգ. Երեսի. Ընդհ. Ժողովոյ ի 23-ն սեպտ. 1883. թուականի:

Յանձնաժողովն այն լիազօր ընտրեալ է յԱզգ. Ընդհ. Ժողովոյ ի 23 Ապրիլի 1883 ամի, եւ են անդամքն՝ Խորէն Արքեպս. Նարպէյ (Գալֆայեան, Լուսինեան) Մատթէոս Եպս. Իզմիրլեան, Յովհաննէս աւ. քհյ. Մկրեան, Սերվիչէն, Կարապետ Իւթիւճեան, Մարկոս Աղաբէգեան, Ստեփան Փափաղեան էֆէնտիք, թէեւ Փափաղեան հրաժարի յանդամակցութենէ եւ ոչ երբեք մասնակցի աշխատութեանց Յանձնաժողովոյ: Եւ ի 4-ն Օգոստոսի այնր տարւոյ ներկայացուցանէ զիւր տեղեկագիր Երեսի. Ժողովոյ:

Տպագրեալ է Տեղեկագիր այս ի 1885 ամի, եւ պարունակէ զբառածալ երեսս 115:

Յետ ամփոփելոյ զհամառօտ պատմութիւն կազմութեան Պաշտօնիւնի եւ զյարակից անցս ինչ կարեւորս, յերեսս 1-1, 37-38, յաւելու զհրահանգն Կաթ. ընտրութեան հաստատեալ ի Կովկասեան

կառավարութենէ յերեսս 38-45. ամփոփէ զՊալատէնիան ամբողջ յերեսս 11-36. նոյնպէս եւ զառաջարկեալն ի Ս. Մատթէոս Կաթողիկոսէ յերեսս 56-67, եւ ապա սկսանի ըստ կարգի տալ զկարծիս իւր: Պալատէնիա բաց ի ծանօթութեանց ունի զ141 յօդուածս, որք յամփոփմունս օրինակ ուսաց սկսանին յ909-10-11 եւ այլն յօդուածոց ց1051 յօդ.:

Տեղեկագիրն ունի զերևս բաժանմունս. «Ա.— Յօրինումն Պալատէնիոյ եւ ընդունելութիւն նորա: Բ.— Քննութիւն Պալատէնիոյ ի Կաթ. յանձնաժողովոյ ի 1865-6 եւ արդիւնք նորա: Գ.— Բովանդակութիւն հիմնական սկզբանց Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ, ըստորոգելեաց Հայրապետական իշխանութեան եւ կանոնաց ընտրութեան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց»:

Իսկական տեղեկագիրն սկսանի ի 69րդ երեսէ, բաժանեալ յերես մասունս. այս է՝ «ա.— Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսութեան վիճակը քննել, Բ.— Կաթողիկոսի ընտրութեան ներկայ եղանակը՝ քննել թէ արդեօք համաձայն է մեր Ս. Եկեղեցւոյ եւ Աղբիւն նախնի աւանդութեանց եւ սովորութեանց, եւ ցոյց տալ թէ ո՛րք են այս մասին մեր նախնեաց օրէնքն ու սովորութիւնքը. Գ.— Այս ընտրութեան մէջ Տաճկաստանի Հայոց մասնակցութեան եղանակը որոշել»:

Ուշագրաւ եւ իրաւացի են քննութիւնք ոմանց յօդուածոց Պալատէնիոյ (9-21-28-29 (ծանօթութիւն), 32-34-35 եւ 36-37-40-41-42 եւ այլն) սակս իսկական իրաւասութեանց Կաթ. իշխանութեան, թէ՛ եւ են ակնարկութիւնք եւ բանք ինչ քննադատելիք:

Ըստ բազում իրաց արդարացի են եւ ամփոփեալքն յիւրդ մասի սակս 11, 12, 13, 14, 15 յօդուածոց Պալատէնիոյ մինչեւ ց19-րդն:

Յերրորդ մասին գրէ Տեղեկագիրն այս (երես 91). «Յանձնաժողովս նկատելով, որ կաթողիկոսական ընտրութեան մասին ընդ- « հանուր եւ որոշ օրէնք մը չկայ՝ որուն համեմատ կարենան վար- « լիլ զանազան երկիրներու մէջ գտնուած ազգայինք, եւ Պալատէ- « նիայի կանոնս ալ՝ որչափ եւ անընդունելի է, բայց եւ այնպէս նոյն « իսկ Ս. Էջմիածնայ մէջ ճշտիւ չէ կրցած գործադրուիլ նախորդ « Կաթողիկոսաց ընտրութեան ժամանակ, ուստի խորհեցաւ Տաճ- « կաստանի Հայոց մասնակցութեանը այնպիսի եղանակ մը առաջար- « կել, որ թէ ուրիշ տեղերու ազգայնոց մասնակցութեան եղանակին « փոքր ի շատէ յարմարելով դիւրութեամբ գործադրելի ըլլայ, եւ « թէ մեր Եկեղեցւոյ կանոնաց, ազգային սովորութեանց եւ իրաւա- « նաց հնար եղածին չափ համաձայնի»:

Եւ ըստ այսմ օրինակէ զառաջարկ Կաթ. Յանձնաժողովոյ 1865-66 թուականի, զոր վերագոյնս եղեալ եմք: Եւ ապա նկարագրէ զան-

ցըս եւ զձեռնարկս Տ. Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի Հոգեւոր Մնողի մերոյ ըստ տեղեկութեանց հրատարակելոց ի պ. Նիկողայոսէ Թիւլպէնճեան ի խմբագրէ Լրագրոյ ըստ թելադրութեանց մերոց (յերեսս 95-100) : Գորդ բաժանումն Տեղեկագրոյ վերջին Կաթ. Յանձնաժողովոյ դրէ եւ առաջարկէ զհետագայս ընդ վերնագրովս «Բովանդակութիւն հիմնական սկզբանց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, ստորագրեալ Հայրապետական իշխանութեան, եւ կանոնաց ընտրութեան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց» :

« Ազգային պատկառելի ժողովէդ այս երկրորդ անգամ կարգեալ « Կաթողիկոսական Յանձնաժողովն ի նկատ առնելով Պօլօթէնիայի « յօրինման եղանակն եւ անոր Ազգի կողմէ գտած ընդունելութեան « քառասուն եւ եօթնամեայ պատմական վիճակն, տեսաւ որ Պօլօթէնիան իւր հաստատութեան թուականէն - 1836- մինչ ցարդ - « 1863 - գրեթէ չարունակաբար բողոքոյ ենթարկուած եւ բազմա- « կողմանի լուրջ քննութեամբ հաստատուած է արդէն՝ թէ Պօլօթէ- « նիան Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ կարգաց, կանոնաց եւ հնա- « ւանդ սովորութեանց վիսովին հակառակ, եւ Հայրապետական իշ- « խանութեան ու իրաւասութեան ամենայնիւ վնասակար եւ Հայաս- « տանեայց Ս. Եկեղեցւոյ մէջ օտարամուտ կարգադրութիւն մ'է եւ « իբր այն խաղառ անընդունելի լինելն հռչակուած, հետեւաբար եւ « Յանձնաժողովն իրաց այս վիճակին մէջ հարկ չտեսաւ վերստին « Պօլօթէնիայի քննութեամբն զբաղիլ եւ զբաղեցնել զպատկառելի « ժողովդ, այլ ստիպն նկատելով որ քառասուն եւ եօթն - 1836-1883 « - տարիներէ ի վեր Պօլօթէնիայի նկատմամբ եղած պաշտօնական « բողոքներու եւ կատարուած քննութեանց մէջ դեռ եւս մեկին եւ ո- « ղոչ կերպով ցուցուած չեն Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ հիմնա- « կան սկզբունքներն, Հայրապետական իշխանութեան յատուկ ստո- « րագրիւններն եւ վարչական ու յարաբերական եղանակն, ուստի եւ « Յանձնաժողովն անոնց մէկ բովանդակութիւնն ի գլխի առաւ :

« Այս բովանդակութիւնն երեք մասերու բաժնուած է :

« Առաջին մասը կը պարունակէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հիմ- « նական սկզբունքները :

« Երկրորդ մասը կը պարունակէ՝

« Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետին, իրրեւ ընդհանրական վե- « բառեսին Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, իշխանութեան, կամ « պարտուց եւ իրաւանց սեփական ստորագրելիքները :

« Բ. Հայրապետական իշխանութեան վարչական եղանակն, եւ « Գ. Ամենայն Հայոց Հայրապետին յարաբերութիւններն, որք երկու « տեսակ են՝ ներքին եւ արտաքին :

« Յայտնի է թէ Ամենայն Հայոց Հայրապետն այսօր թէ Հայաս-
 « տանեայց Ս. Եկեղեցւոյ ընդհանրական վերատեսչութիւնն եւ թէ
 « միանգամայն Ռուսաստանի, Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի Հա-
 « յոց հոգեւոր գործոց տեղական մասնական տեսչութիւնը կը վա-
 « րէ: Ուստի եւ որպէս զի ամենայն Հայոց Հայրապետութեան ընդ-
 « հանրական, ինչպէս նաեւ տեղական մասնական տեսչութեան իշ-
 « խանութիւնն, իրաւասութիւնն եւ իրաւունքներն ապաքէն իրական
 « նշանակութիւն առնուն, եւ գործնական վիճակի մէջ մտնեն, հարկ
 « էր որ Հայրապետական իշխանութեան վարչական եղանակն դժուէր
 « այնպէս, ինչպէս կը պահանջէր ամենայն Հայոց Հայրապետին
 « ներկայ գիւրքն, ինչպէս մանաւանդ կը պահանջէ Եկեղեցւոյ եւ Աղ-
 « զի օգուտը:

« Հետեւաբար այս տեսութեամբ կառաւարկէ Յանձնաժողովն,
 « որ ամենայն Հայոց Հայրապետն ունենայ իրեն աջակից երկու խոր-
 « հուրդ, մին Հայրապետական խորհուրդ ըստ վաղեմի սովորու-
 « թեան Հայրապետական իշխանութեան ընդհանրական վարչութեան
 « համար, եւ միւսն՝ տեղական խորհուրդ ըստ պահանջման արդի
 « հանգամանաց Հայրապետական Մայր Աթոռոյն, Հայրապետական
 « իշխանութեան տեղական մասնական վարչութեան համար:

« Գալով ամենայն Հայոց Հայրապետին ներքին եւ արտաքին
 « յարաբերութեանց, ներքինն այն յարաբերութիւններն են, զոր ու-
 « նի Հայրապետն Հայոց ամբողջ Եկեղեցւոյն կամ Աղգին հետ, որոյ
 « մանրամասնութիւնը վերջի թողլով, հիմունքը միայն դժած է
 « Յանձնաժողովն, իսկ արտաքինն այն յարաբերութիւններն են, զոր
 « Հայրապետն Հայոց իւր ներկայ բացառիկ դերից մէջ ունի անմիջա-
 « պէս Ռուսաց պետութեան հետ, եւ ի հարկին այն ամէն տէրու-
 « թեանց հետ, յորս կը գտնուին ժողովուրդք Հայոց:

« Իսկ՝

« Երրորդ մասը կը պարունակէ ամենայն Հայոց Հայրապետին
 « ընտրութեան եղանակը:

« Ըստ որում անվիճելի ճշմարտութիւն մ'է թէ՛ ամենայն Հա-
 « յոց Հայրապետին իշխանութիւնն ընդհանրական է, եւ Հայաստա-
 « նեայց Ս. Եկեղեցւոյ բոլոր որդւոց վրայ կը տարածուի, ուստի եւ
 « Հայրապետական ընտրութիւնն հարկ է որ ազգային հանրական
 « մասնակցութեամբ կատարուի. ուստի եւ Յանձնաժողովն սոյն այս
 « հիման վրայ Հայրապետական ընտրութեան նոր եղանակ մը կառա-
 « ջարկէ պատկառելի ժողովոյդ քննութեանն ու վաւերացմանը:

« Յանձնաժողովն՝ նկատելով նաեւ որ, յետ վախճանի կաթու-
 « ղիկոսի ամենայն Հայոց՝ Հայրապետական իշխանութիւնն անկեր-

« պարան վիճակ մը կառնու եւ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռն անիշխա-
« նութեան կը մատնուի, կառաջարկէ որ Հայրապետն Հայաս-
« տանեայ Եկեղեցւոյ, իւր ընտրութենէն, օծումէն անմիջապէս
« ետքն ընտրէ Կաթողիկոսական Տեղապահն, որ պաշտօն ունենայ
« ի բացակայութեան եւ ի վախճանման Հայրապետին՝ պահպանել
« Արարատեան Մայր Աթոռն մինչ ցդարձ Հայրապետին կամ ցնոր
« ընտրութիւն :

« Արդ՝ Կաթողիկոսական Յանձնաժողովն՝ Ազգային պատկա-
« ռելի Ժողովոյդ որոշմանն ու իմաստուն տնօրէնութեանը թողլով
« զսոյն բովանդակութիւն՝ կը կնքէ զիւր տեղեկագիր :

4 Օգոստ. 1883 :

Տեղեկագիր

Կաթ. Յանձնաժողովոյ

Մատթէոս Եպիսկ. Իզմիրլեան. »

Շարունակէ Յանձնաժողովն Կաթողիկոսական ի Տեղեկագրի
իւրում յերեսն 103-109, գրովանդակութիւն հիմնական սկզբանց Հա-
յաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, ստորագրեաց Հայրապետական իշխա-
նութեան եւ կանոնաց ընտրութեան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց»
վերնադրութեամբ ղենել զկարծիս իւր յերիս երիս մասունս եւ յեր-
կուս գլուխս որոշեալ, ա) Հիմնական սկզբումք Հայաստանեայց Ս.
Եկեղեցւոյ, ութն յօդուածովք, բ) Հայրապետական իշխանութիւն
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ (գլուխ Ա.), քսան եւ մի յօդուածովք
(գլ. Բ.). Յարաբերութիւն Հայրապետին ամենայն Հայոց (Ներքին
եւ Արտաքին), տասն եւ մի յօդուածովք, գ) եւ վերջին մասն՝ Կա-
նոնք կամ եղանակ ընտրութեան Հայրապետին ամենայն Հայոց,
տասն յօդուածովք :

Ահաւասիկ ոչ յաւելորդայն համարիմք ղենել աստէն ամբողջու-
թեամբ վերջին մասն, այս է՝ Կանոնք կամ եղանակ ընտրութեան
Հայրապետին ամենայն Հայոց (երես 108-109) առ ի ամբողջացու-
ցանել զգլուխս զայս եւ զիլոյթիական կարծիս երկուց Կաթ. Յանձ-
նաժողովոց եւ Երեսփ. Ժողովոյ :

« Ա. Ի վախճանել Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց՝ առաջին
« գործողութիւնն է կաթողիկոսական ընտրելեաց ցանկ պատրաս-
« տել :

« Բ. Ս. Էջմիածնի եւ Կոստանդնուպոլսոյ կեդրոններն առան-
« ձինն վիճակային ժողով զուամարելով ընտրելեաց փակեալ ցանկ մը
« կը պատրաստեն գաղտնի քուէարկութեամբ : Այս ցանկին մէջ անց-
« նելու իրաւունք ունին՝

« Նախ՝ միայն այն Եպիսկոպոսունք, որք Արարատեան Մայր Ա-

« Թոռոյ Հայրապետէն ձեռնադրուած են, եւ կամ ընդունուած են ի
« Նմանէ ի չարս Միաբանից Մայր Աթոռոյ:

« Երկրորդ՝ այն Եպիսկոպոսունք, որք իրենց վերայ կը փայլե-
« ցընեն այն հանգամանքներն, որ կարեւոր են յանձն Հայրապետին
« ամենայն Հայոց:

« Գ. Երկու Կեդրոններն այս կերպով պատրաստուած ցանկերն
« իրարու կը հաղորդեն, որոց միացմամբ կը կազմուի ընտրելեաց
« միակ ցանկ մը:

« Դ. Երկու Կեդրոններն յորոշեալ ժամանակը կը հաղորդեն իւ-
« րեանց իշխանութեան ներքեւ գտնուած Թեմական Վիճակաց եւ
« Վանահարց, որպէս զի իւրեանց ընտրելին նշանակեն նոյն ցուցա-
« կին մէջէն:

« Ե. Գլուխարկութիւնն ի Տաճկաստան կը կատարուի յատենի
« Գաւառական Ընդհանուր Ժողովոյ, իսկ ի Ռուսաստան Վիճակաց
« ռաջնորդանիստ քաղաքին եւ Թեմօրէից եկեղեցական եւ աշխարհա-
« կան ընտրող պատուիրակաց ժողովոց մէջ: Այս ժողովոց Թէ ի
« Ռուսաստան եւ Թէ ի Տաճկաստան կը մասնակցին առաջնորդական
« Վիճակաց Կրօնական ժողովք կամ Հոգեւոր Ատենի եւ Վանա-
« հարք իւրեանց Տնօրէն խորհրդոց Դիւանով:

« Կոստանդնուպոլիս իրրեւ առանձին Թեմ կը մասնակցի սոյն
« ընտրութեան հետեւեալ կերպով:

« Կոստանդնուպոլսոյ եւ արուարձանաց եկեղեցեաց Քարոզիչք
« Աւագերիցունք, Թաղական խորհրդոց Դիւանք եւ անպաշտօն Ե-
« պիսկոպոսունք եւ Վարդապետք, որ ի Կոստանդնուպոլիս, հրաւի-
« րանօք Պատրիարքին Հայոց Կոստանդնուպոլսոյ ի ժողով գումա-
« րեն, եւ իրրեւ Կոստանդնուպոլսոյ Թեմին ընտրող պատուիրակաց
« ժողով կը կատարեն քուէարկութիւնը նման միւս գաւառաց:

« Զ. Այս քուէները պիտի տրուին իւրաքանչիւր վիճակի ժողո-
« վրդեան Թուոյն նայելով, այսինքն՝ 10,000 կամ նուազ Թիւ ժո-
« ղովուրդ ունեցող վիճակին քուէն պիտի ունենայ՝ երկու քուէի
« արժէք, 20,000 կամ նուազ Թիւ ժողովուրդ ունեցող վիճակին քը-
« ւէն՝ չորս քուէի արժէք, 30,000 կամ նուազ Թիւ ժողովուրդ ունե-
« ցող վիճակին քուէն՝ վեց քուէի արժէք, եւ այլն պիտի ունենայ:

« Յորոշեալ ժամանակի քուէարկութիւնք կատարուելէ վերջը,
« իւրաքանչիւր վիճակ պարտի իւր քուէն պահարանի մը մէջ ամփո-
« փել, կնքել եւ պահարանին վրայ դրել, Թէ ո՛ր Վիճակէն հասած է
« սա Կեդրոնն:

« Է. Յորոշեալ ժամանակի գաւառներէն հասած քուէներն Կոս-
« տանդնուպոլսոյ Պատրիարքն կը ներկայացնէ Ազգային Ժողովոյ, որ

« քուէհամար ընելով եօթն առաւելագոյն քուէ ստացած Եպիսկո-
« սաց վրայ՝ երեք վերջնական ընտրելի կը քուէարկէ, զորս կը ներ-
« կայացնէ Արարատեան Մայր Աթոռոյ ի ձեռն չորից պատուիրա-
« կաց, որոց երկուքն եպիսկոպոս եւ երկուքն աշխարհական են :

« Եթէ դաւառներէն եկած ընտրելիք նուազ լինին քան զեօթն
« Թիւ, Աղգային Ժողովը սոյն Թիւը կը լրացնէ եկեղեցական վիճա-
« կային Ժողովոյ փակեալ ցանկէն :

« Աղգային Ժողովոյ քուէարկած երեք վերջնական ընտրելեաց
« իւրաքանչիւրն Տաճկահայաստանի Հայոց եւ նորա ենթարկեալ վի-
« ճակաց Հայոց ընտրելիներն են :

« Միեւնոյն դործողութիւնն Ս. Էջմիածնի կողմէն կը կատար-
« ուի, եւ կընտրուի չորս պատուիրակ Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան
« եւ նրա վիճակաց կողմէն :

« Ը. Տաճկաստանի եւ Ռուսաստանի պատուիրակը յորոշեալ ա-
« լուր դումարուելով ի Տաճարին Սրբոյ Էջմիածնի՝ ընդ նախագա-
« հութեամբ կաթողիկոսական Տեղապահի, ի ներկայութեան Միա-
« բանութեան եւ Ժողովրդեան քուէարկութիւնը կը կատարեն՝ իւ-
« բաքանչիւր կեդրոնի պատգամաւորք իրենց քուէից համեմատական
« զօրութեամբ եւ իրենց պատգամաւորաց ընտրելեաց միոյն վերայ
« միայն. անմիջապէս քուէհամարը կը կատարուի, եւ ո՛ր Եպիսկո-
« պոսն որ քուէից բացարձակ առաւելութիւն ստացած լինի, նոյն
« հետոյն Կաթողիկոս կը հռչակուի :

« Եթէ քուէհամարի արդիւնքն հաւասար լինի, կամ քուէից բա-
« ցարձակ առաւելութիւն չգոյանայ, երկու առաւելագոյն քուէ ըս-
« տացողներուն վրայ երկրորդ եւ վերջնական քուէարկութիւն կը լի-
« նի, եւ քուէհամարը կատարուելով՝ առաւելագոյն քուէ ստացող
« Եպիսկոպոսն Կաթողիկոս կը նշանակուի անմիջապէս :

« Թ. Հայրապետական Տեղապահն կը հաղորդէ զանուն նորըն-
« տիր Կաթողիկոս Հայրապետին առ վեհափառ Կայսրն Ռուսաց,
« եւ կը խնդրէ զհրովարտակն հաստատութեան Նորին, միանգամայն
« եւ կը ծանուցանէ Պարսից վեհափառ Շահին, որպէս եւ Կոստանդ-
« նուպոլսոյ Պատրիարքին միջոցաւ վեհափառ Սուլթանին Օսման-
« եան եւ այն ամէն Տէրութեանց, յորս Հայոց Ժողովուրդը կը դառնը-
« լի :

Ընտրութիւն Կաթողիկոսական Տեղապահի.

« Ժ. Հայաստանեայց Եկեղեցոյ Հայրապետն անմիջապէս կըն-
« տրէ իր Տեղապահն :

« Կաթողիկոսական Տեղապահի պաշտօնն է ի բացակայութեան

« եւ ի վախճանման Կաթողիկոսին՝ Արարատեան Մայր Աթոռ
« պահպանել մինչ ցգարծ կամ ցնոր ընտրութիւն :

1883 Օգոստոս 4.

Ի Պատրիարքարանի Հայոց ,

Ի Կ. Պոլիս .

Նախագահ Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ

Տ. Կ. Ներսէս

Անդամք Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ

Խորէն Արքեպս. Նարայէյ

Մտթէս Եպս. Իզմիրլեան (Տեղեկաբեր)

Յովհաննէս քահանայ Մկրեան

Սերվիչէն (Ատենապետ)

Մարկոս Աղաբէգեան (Ատենադպիր)

Կ. Ս. Իւթիւճեան :

Յանձնաժողովն այս կնքէ զիւրն տեղեկագիր յաւելեալ եւ զՅա-
ւելուած ինչ — Կանոնական ծրագիր , բովանդակութեամբ սակս Վար-
չութեան առաքելական ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց ,
ստորոգելեաց կամ իրաւանց եւ պարտուց Հայրապետական իշխա-
նութեան , եւ եղանակի ընտրութեան Հայրապետին ամենայն Հայոց
ընկալեալ յեկեղեցական վիճակային Համադոմար Ժողովոյ ի 19
ամսեանն մարտի եւ յԱպրիլն Երեսօրթանական յԸնդհանուր Ժո-
ղովոյ ի 23 ամսեանն Մարտի յամի Տեառն 1884 , բաժանեալ յերիս
Մասունս եւ յերկուս Գլուխ , Ը-ԻԱ-Ը , եւ Գ յօդուածովք (տե՛ս ի
Տեղեկագրի երկրորդ Յանձնաժողովոյ յերեսս 113-115) , զոր ոչ կա-
րելոր համարեմք յառաջ բերել աստ անոր :

Իսկ Երեսօր. Ընդհ. Ժողովն Հայոց Թուրքիոյ ի բաց թողեալ
զառաջարկութիւնս Կաթ. Յանձնաժողովոյ իւրոյ , առնու ի ձեռս
զնոր դրութիւն , ընտրէ գերիս Եպիսկոպոսաւս եւ զբութեամբ Պա-
տրիարք Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոսի Վարժապետեան առաջարկէ
Կաթ. Ընտր. Ժողովոյ Ս. Էջմիածնին : Մանրամասնեալ եմք յօրա-
դրութիւնն մեր զանցս անցելոց ի Կ. Պոլիս եւ ի Ս. Էջմիածին ըն-
դարձակադոյնս ընդ արտաքին խաբղաւանութիւնս :

Ռուս կառավարութիւնս սնդէր յօրէնս եւ ի տեսութիւնս իւր ա-
ռանց ի բաց թողլոյ զնպատակ իւր եւ զոգցես ունչս առնէր փոփո-
խամտութեանց եւ նորանոր ուղղութեանց Երեսօր. Ժողովոյ :

Հայք Ռուսիոյ խոհեմութեամբք իմն չարժեալ , նոյնպէս Տեղա-
պահ Տ. Մակար Արքեպս. եւ Կաթ. Ընտր. Ժողովն Ս. Էջմիածնի
որչաօր ներէին միջոցքն , ընտրեցին ի Կաթ. զՏ. Ներսէս Արքեպս.

եւ ի յաջորդ նմա ղՏ. Մելիքսեղէկ Եպս., որպէսզի ոռւս կառավարութիւն հաստատեսցէ զՆերսէս, ըստ որում Տ. Մելիքսեղէկ ոչ էր հաճոյ ոռւս. պետութեան թողեալ զսլով զհպատակութիւն ոռւսաց իբրեւ հաւատուրաց:

Վախճանմամբ Ներսիսի հարկ եղեւ ի նորոյ կատարել զընտրութիւն Կաթողիկոսի, եւ Մելիքսեղէկ եղեւ առաջին, եւ Մակար՝ երկրորդ (1885): Իսկ ոռւս. կառավարութիւն առեալ ի զաղտնի զհամաձայնութիւն Պատրիարքարանի Հայոց Կ. Պոլսոյ՝ հաստատեաց ի Կաթ. զերկրորդն՝ զՏ. Մակար Արքեպս. ի բաց թողեալ զնազատութեամբք եւ դատապարտութեամբք զՄելիքսեղէկ, եւ այսպէս խանգարեաց զսովորութիւն (ոչ զօրէնս) հաստատելոյ զառաջին ընտրելին:

Յետ վախճանի Տ. Մակար Կաթողիկոսի (1891-2 թ.) ոռւս. կառավարութիւն միջոցաւ զեսպանի իւրոյ հրապուրեաց զՊատրիարք Տ. Խորէն Արքեպս. Աշըղեան ի ձեռն առեալ եւ զազդեցիկ անդամս Ազգ. Վարչութեան, եւ զի Սուլթան Համիտ արգելեալ էր զդոմարումն Երեսի. Ընդհ. Ժողովոյ, Տ. Խորէն զրեաց ի վիճակս Հայոց Թուրքիոյ եւ պատուիրեաց առաքել զպատգամաւորս կամ կարգել զներկայացուցիչս առ ի մասնակցել ուղղակի ընտրութեան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց ի Ս. Էջմիածին Կաթ. Ընտր. Ժողով, համաձայն տրամադրութեանց Պոլսոյնիոյ 1836-ի եւ Ընտր. հրահանգին (տե՛ս յերեսս 38-45 ի Տեղեկագրի երկրորդ Կաթ. Յանձնաժողովոյ): Եւ այսպէս արդիւնաւորեաց ոռւս. կառավարութիւն զջանս իւր կանոնաւոր եւ յամառ ուղղութեամբ իւրով:

Սակայն չարաչար յուսավրէպ եղեւ Աշըղեան հակառակ բերանացի յուսադրութեանց ոռւս. դեսպանի, եւ ընտրեցաւ Տ. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Խրիմեան ի կաթողիկոս, մինչ յաքսորանս մնայր ի Վանս Ս. Յակոբեանց ի Ս. Երուսաղէմ:

Յետ այսորիկ շարունակեցաւ դրութիւնն այս համաձայն տրամադրութեանց Պալատէնիոյ, ուղղակի անձնիւր վիճակ մասնակցէր Կաթ. Ընտր. Ժողովոյ ի Ս. Էջմիածին, եւ այսպէս ընտրեցաւ Տ. Մատթէոս Արքեպս. Իզմիրլեան յերկրորդ Պատրիարքութեան իւրում յետ դարձին յաքսորանացն ի Ս. Երուսաղէմ (1908-9 թ.):

Իսկ յետ վախճանի Տ. Մատթէոս Բ. Կաթողիկոսի (1910-11 - 12), ոռւս. կառավարութիւն յուզեաց զնոր խնդիր, զի անձնիւր վիճակ առ ի մասնակցել ընտրութեան կաթողիկոսի ի Ս. Էջմիածին, առաքէ ի միջոյ իւրմէ զպատգամաւորս եւ ոչ երբեք կարգէ զներկայացուցիչս յայլոց վիճակաց կամ ի Հայոց Ռուսաստանեայց: Միանգամայն անձնիւր պատգամաւոր պարտի տալ զմի քուէ եւ եթ: